

POLITIČNOKULTURNI VIDIKI OCENJEVANJA USTREZNOSTI SLOVENIJE ZA VSTOP V EVROPSKO UNIJO

Povzetek. V prispevku je ocenjena političnokulturna ustreznost Slovenije za članstvo v EU. Primerjalna analiza je bila opravljena z vidika njene strateške pozicije med politično kulturo Balkana in Zahoda. Dejstvo, da je slovensko ozemlje v tem stoletju že v četrti državi, terja od nas veliko sposobnost prilagajanja novim mednarodnim razmeram. Če hočemo vstopiti v Evropsko Unijo (EU) in NATO, moramo ustvarjati in realizirati političnokulturne možnosti. Z vidika Zahoda je demokratizacija politične kulture pri nas šele na začetku. Zaradi nacionalne majhnosti imamo manjšinski kompleks, ki se z nastankom nacije države postopno zmanjšuje. Med slovensko in srbsko politično kulturo so ugotovljene nekatere razlike po naslednjih kriterijih: nacionalna identiteta in odnos do drugih nacionalnosti oz. etnij, ksenofobija in ksenofilija, mit in zgodovina, racionalnost in iracionalnost, delo in vojskovanje, ekskluzivizem in inkluzivizem, heterogenost in homogenost s hegemonizmom, avtokratizem ali demokratizacija.

Ključni pojmi: mi in drugi, demokratična politična kultura, balkanizacija, integracija, vesternizacija, nacija - država, etnija, Jugoslavija, Slovenija, Srbija.

Nov položaj Slovenije med Balkanom in zahodnim svetom

Na vprašanje ocenjevanja političnokulturne ustreznosti Slovenije za članstvo v EU, glede njenega mesta med politično kulturo Balkana in Zahoda je mogoče gledati z različnih vidikov. Aktualno politično dogajanje nas vodi k primerjalni analizi med balkansko politično kulturo, od katere se skušamo distancirati, in zahodno, ki se ji skušamo približati. Obstaja več različnih definicij pojma politične kulture. Nam pomeni subjektivno, vrednotno, akcijsko stran političnih sistemov. Pri tem ni pomembno le, kako se vidimo sami, ampak tudi, kako nas vidijo drugi. Izkušnje v EU doslej vključenih malih držav (npr. Danska, Finska) so dobre, ne vemo pa, ali bo tako tudi v prihodnosti. Te izkušnje niso odvisne le od razvojnega stanja politične kulture. Njihova vsebina se s spreminjanjem politične moči spreminja.

* Dr. Bogomir Novak, višji znanstveni sodelavec na Pedagoškem inštitutu.

Slovenija ima posebno geostrateško lego na križišču poti med vzhodno in zahodno, amerikanizirano kulturo, evropskim severom in balkanskim jugom. Ne le zaradi strateške lege, ampak tudi zaradi majhnosti našega državnega ozemlja, moramo računati na kulturne, politične in gospodarske vplive od zunaj, od negativnih imperialističnih pritiskov do pozitivnih spodbud novih meja vplivov.

Slovenci v tem stoletju živimo že v četrti državi po propadu Avstroogrske in obeh Jugoslavij, kar terja od nas hitro, že kar *konvertitsko* sposobnost prilagajanja. Čeprav v nobeni od bivših držav niso bili enakovredno priznani nacionalni interesi različnih narodov, smo Slovenci v tej *šoli za samostojnost* postopno zoreli za kulturno in civilizacijsko mednarodno priznani subjekt. Pred osamosvojitvijo Slovenije l. 1991 smo bili dlje časa kulturni narod, kar še danes označujemo kot *kulturni sindrom*.

V Sloveniji se čuti *trk civilizacij* (Huntington, 1998), ker se različni vplivi v njej spreminjajo. V prvi Jugoslaviji je balkansko-slovanski vpliv izpodrinil prejšnjega nemškega. V drugi Jugoslaviji se je po l. 1945 temu pridružil še ruski vpliv, zaradi dominantnega vpliva Sovjetske zveze kot prve socialistične države in vzora socializma. Zahodni vpliv je sicer obstajal, vendar večinoma v Sloveniji kot najbolj severni republiki v Jugoslaviji, ta vpliv pa se je ohranil tudi v samostojni državi po l. 1991. Zaradi različne sprejemljivosti za ta vpliv, nastajajo nasprotujoče si tenzije med novimi državami na ozemlju bivše Jugoslavije. Miloševićev režim se je npr. skušal pred zunanjepolitičnimi vplivi Zahoda docela zapreti. Obe mednarodni konferenci o Balkanu (Dunaj, Sarajevo) v l. 1999 sta izpostavili Slovenijo kot učiteljico drugim balkanskim državam. Vpliv zahodne politične kulture se po *koncu blokovske delitve sveta* še povečuje. Prodira v bivše države vzhodnega bloka in celo v Rusijo. Jaltska pogodba iz l. 1944 o delitvi političnih interesov obeh vojaških blokov na Balkanu ne more več veljati, tako zaradi razpada blokov kot tudi oslabitve same Rusije. Prav zato se po padcu Berlinskega zidu nove meje med vzhodno in zahodno (politično) kulturo premikajo na vzhod. Balkan pa je pri iskanju novega ravnotežja politične moči postal torišče nacionalno-etničnih konfliktov.

V vsaki državi so ovire in spodbude za razvoj demokratične politične kulture. Ni naključje, da so katoliške in protestantske države zanj bolj sprejemljive kot države z drugimi *bolj fundamentalističnimi* veroizpovedmi kot sta muslimanska in pravoslavna. Danes noben narod, etnija ali država - nacija ne more ostati izolirana od vpliva drugih. Tega se Slovenija kot majhna država še posebej zaveda. Zato se vključuje v večje politične tvorbe kot je Evropska unija in NATO. Za nas je bolj kot stoletna tragična izkušnja o *ločitvi duhov in kulturnem boju* pomembna tisočletna izkušnja zakoreninjenosti Slovencev na lastni zemlji in sposobnost kljubovanja imperialističnim pritiskom. Obe izkušnji sta se srečali v drugi svetovni vojni, ko smo se borili proti okupatorju (predvsem Nemcem) in imeli še državljansko vojno v omejenem obsegu. Sami sebi smo dokazali, da smo najbolj ustvarjalni, ko smo najbolj genocidno ogroženi, zato ni nenavadno, da so Slovenci med NOB, v letih 1941-45 ustvarili več poezije kot v istem časovnem obdobju kdaj koli prej ali kasneje. To je bil kulturni program združene Slovenije na eksistencialno izpovedni ravni. Osvobajanje od slabih strani preteklosti, je stalna naloga političnokulturne-

ga razvoja. Celo večji narodi kot smo mi, niso osvobojeni strahu za preživetje in iskanja sprave s sosedi in s samim seboj. Slovenci nihamo med občutkom ogroženosti in zaupanjem v sposobnosti preživetja kot nacije. Čim bolj spoznavamo, da je zaupanje temeljni zidak združevanja in gospodarskega uspeha (Fukuyama, 1996), tem bolj je obremenjujoče slabo zaupanje državljanov v demokratične ustanove pri nas. Danes je sicer še odmevna Lipsetova (Lipset, 1969) teza o ekonomskem standardu kot najpomembnejšem elementu razvoja demokracije, ki jo dokumentira Vanhanen (1997) pri razvitih državah kot najbolj demokratičnih, vendar pa Huntigton (1991) meni, da ima vsaka država svoje posebne pogoje razvojnih poti demokracije, ki jih ne smemo posploševati.

"Tretji val demokracije" (Huntington, 1991), ki je zajel bivše socialistične države, je tudi pri nas povzročil prehod na demokratično politično ureditev in sprejemanje vrednot zahodne politične kulture. Če bomo hoteli razvijati kvaliteto lastnega obstoja kot nacije, bomo v konkurenčnem boju morali ustvariti veliko več kot smo ustvarili doslej. Sem sodi odkrivanje in realiziranje novih možnosti politične kulture, da ne bi le znotraj nasprotja političnega pragmatizma in kulturnega sindroma ponovno ugotavljali časa podaljšane preteklosti. Soočamo se z dilemo dopuščanja kontinuitete političnih kultur ali njihovega zavestnega preusmerjanja. Na primerih bivše Vzhodne Nemčije v odnosu do Zahodne ali jugoslovanskih narodov med seboj vidimo, da je etabliranje socialističnega političnega sistema učinkovalo tradicionalistično kot totalitarna frustracija. Nova država sicer te frustracije lahko zmanjšuje, ne more jih pa odpraviti. V tem smislu Berg - Schlosser (1998) ugotavlja, da se drugim evropskim državam ni treba bati združene Nemčije, ki je vzorčni primer za to, kako odpiranje njene politične kulture v evropski in zahodni svet utrjuje njeno demokratizacijo.

Države kandidatke za vstop v EU se morajo notranje prestrukturirati, ker morajo vedeti, da enega izmed temeljnih pogojev sprejemanja držav v EU, NATO in druge meddržavne organizacije tvorijo naslednji elementi: ekonomska uspešnost, socialna stabilnost, obstoj demokratičnih struktur, spoštovanje človekovih pravic, urejeni medetnični odnosi in položaj manjšin, dobri odnosi s sosedi in ustrezna (civilna) zasnova oboroženih sil. Iz tega je razvidno, katere političnokulturne pogoje v posamezni državi EU spoštuje. Pri tem kaže opozoriti tudi na zvezo med primernimi političnokulturnimi lastnostmi in gospodarsko rastjo. V tej točki obstaja strah, da bo Slovenija tem bolj zaostajala v gospodarski rasti, čim dlje bo trajala procedura njenega sprejemanja v EU.

V nobeni državi ni demokratična kultura popolnoma razvita. Še več: že dosežena stopnja ni jamstvo za nadaljnji razvoj. Slednje zlasti velja za države v post-socialistični tranziciji, ki nimajo demokratičnih tradicij. Čim več elementov *avtokratske politične kulture* je v določeni državi, tem manj je demokratična in obratno. So države, ki imajo ustrezne notranje pogoje demokracije, in tiste, ki jih nimajo (npr. Srbija, Irak ...). Tudi te države skušajo zahodne države spodbujati k razvoju demokracije. Razvite države se postavljajo pred manj razvite kot objektivno merilo presoje njihove (ne)demokratičnosti in v skladu s svojimi cilji usmerjajo spodbude in sankcije. Vojaški eksponent te ideologije je NATO, ki je v Srbiji razbijal *vojaško-industrijski kompleks* (Eisenhowerjeva sintagma).

Socialna realnost političnega vsebuje tudi sposobnost togega ali prožnega reagiranja na zunanje pritiske. Srbija ima sicer podobno kot nekatere vzhodne države več ključevalne volje do procesov politične modernizacije, kot so si predstavljale zahodne zaveznice, vendar pa najbogatejše države na svetu na čelu z ZDA od pogojevanja demokratičnih procesov z različnimi vrstami spodbud in sankcij (kot so finančne, politične in navsezadnje vojaške) ne odstopajo. Ključno vprašanje je, ali je to pogojevanje še pod nadzorom ali pa je že izven nadzora. Slednje lahko kaj hitro izzove serijo lokalnih kriznih vojnih žarišč, kakor predvideva Brzezinski (1995). Seveda pa še obstajajo nejasnosti pri razlikovanju upravičenih spodbud od neupravičenih pritiskov. Kar je s strani velikih le spodbuda, je kaj hitro s strani malih narodov pritisk. Doslej je vodilo podaljševanje odpora držav z obliko centraliziranih diktatur v nadaljevanje sankcij zahodne demokracije.

Prehodi v demokracijo so tem težji in tem bolj boleči, čim manj zahodne *civilizacijske kompetence* in čim več pred-modernih elementov vsebuje določena vzhodna-, srednje- ali južnoevropska država. Pri razvijanju demokratične politične kulture nastajajo konflikti *med tradicionalističnimi, predmodernimi in (post)modernimi* elementi, med politiko moči (boja za oblast) in politiko sodelovanja. Politično vključevanje novih držav v Evropsko unijo predpostavlja več pripravljenosti na sodelovanje in manj tradicionalizma. Post-tradicionalne družbe so *detradicionalizirane*, kar je sestavina *procesa globalizacije* (Giddens, 1996). Vključevanje Slovenije v EU in druge mednarodne ustanove odpravlja stare politične pritiske Rusov, Nemcev in Italijanov v zadnjih sto letih, vendar pogojuje nove.

Na splošno se demokratična politična kultura ni mogla razviti do višje stopnje duha tudi zaradi močnih *tehnobirokratskih in militarističnih* sil in pomanjkanja odgovornosti, globalne etike sistema človekovih pravic, avtonomne etike posameznikov, avtonomije ustanov kot družbenih podsistemov, pluralizma strankarskih in civilnodružbenih interesov ter *postmaterialističnih* vrednot kot so ljubezen, sožitje, sodelovanje, solidarnost. Zahodna politična kultura iz ekonomske razvitosti črpa tudi vojaško moč, ki jo skuša širiti nad ostalim svetom. Če se bo vse bolj nasilno uveljavljala, bo s tem izgubljala svojo duhovno kulturno moč, socialno kohezivnost in naletela na organiziran odpor drugega dela sveta.

Slovenski kulturni prostor je glede nacionalnosti in etnij še relativno homogen, zato smo jo pri razpadu Jugoslavije poceni odnesli le z desetdnevno vojno (Bernik, 1997). Po drugi strani pa je sprava, ki smo jo simbolno izvedli na začetku naše samostojnosti, še vedno predmet spora zaradi 1. nastanka novih elit in različnih pogledov na polpreteklo zgodovino, 2. pomanjkanja skupne vizije razvoja, 3. obstoja podobne bipolarnosti strank kot je bila med obema vojnoma med liberalci in klerikalci. Zaradi sprave bi bilo treba najti ravnotežje med silami kontinuitete in diskontinuitete, pa tudi med mitičnim in racionalnim v zgodovini.

Z vidika demokratičnih zahodnih držav, se tudi Slovenci prepočasi moderniziramo, imamo občutke zamudništva in nasprotja med demokratičnimi ustanovami in demokratično politično kulturo. Z vidika novih držav na ozemlju bivše Jugoslavije, pa je Slovenija l. 1991 vzpostavila demokratične ustanove, ki jih Srbija skuša vzpostaviti ob koncu tega stoletja z združevanjem vseh demokratičnih sil.

Slovenci vedno znova skušamo preseči odvisnost od tradicionalne politične kulture. V času osamosvojitve se nam je zdelo, da jo dobro premagujemo, med čakanjem na sprejem v EU pa se nam zdi, da se simptomi starih "bolezenskih znakov" zopet kažejo pri počasnem odzivanju na izzive časa.

Fazi približevanja in oddaljevanja med slovensko in srbsko (balkansko) politično kulturo

Nobena od obeh bivših Jugoslavij ni bila talilni lonec (ang. *melting pot*) za nacionalne kulture, ki so bile v njej vključene. V prvi Jugoslaviji je prevladoval srbski hegemonizem, v drugi pa se je zdelo, da različne kulture povezuje NOB, ideologija bratstva in enotnosti in skupni cilj izgradnje socializma. Indikativno pa je, da Srbiji jugoslovanska ustava iz l. 1974, ki je dovoljevala republikam največjo avtonomijo znotraj federativne ureditve skupne države, ni bila po volji. Politično-kulturna nasprotja med Slovenijo in Srbijo so se povečala v osemdesetih letih, ko je Slovenija stopila na pot demokratizacije, Srbija pa na pot centralizma. Nasprotujoči politični interesi so povzročili razpad Jugoslavije, politiki obeh republik pa sta se razhajali prav pri vprašanju pomena obstoja bivše Jugoslavije. Eden izmed najbolj vidnih socialnih vzrokov je bil vzpon nacionalizmov in še posebej vzpon Miloševićevega režima, ki mu je služila Jugoslavija z JLA kot sredstvom zaščite velikosrbskih interesov.

Srbija si je vlogo združevanja jugoslovanskih narodov od l. 1918 dalje prisvajala s centraliziranjem oblasti v Beogradu in podreditve interesov drugih nacionalnosti njenim. Na konfederativno obliko države ni pristala in verjetno tudi ne bo niti s Črno Goro niti s kako drugo državo. 70 let življenja v jugoslovanski državi ni pomagalo premostiti kontraverz, ki izhajajo iz zgodovinske preteklosti. Srbska tradicija gospodovanja izhaja še iz bojev proti Otomanskemu cesarstvu, slovensko hlapčevstvo oz. podaništvo pa iz podrejenosti Avstro-Ogrski državi. Srbski kompleks večvrednosti tedaj ne izhaja le iz dejstva, da je srbski narod številčno najmočnejši na ozemlju bivše Jugoslavije, kot ne korenini kompleks manjvrednosti Slovencev v naši geografski in demografski majhnosti. Vzrok je v tem, da se Slovenci ne moremo tako kot Srbi sklicevati na močno srednjeveško samostojno državo, ker je nismo imeli. Če je bil smisel obstoja stare Jugoslavije v obrambni moči pred imperialističnimi apetiti sosednjih držav, pa je bil smisel nove v obrambi pred kapitalizmom in stalinizmom kot zunanji sovražnikoma. Stara Jugoslavija je kapitulirala pred okupatorjem l. 1941. Med NOB pa se je oblikovala nova. V avtokratskem načinu političnega vodenja med staro in novo Jugoslavijo v skrajni posledici ni bilo bistvenih razlik (Pirjevec, 1995). Obe Jugoslaviji sta igrali nekaj časa vlogo varnega zavetja pred zunanjimi sovražniki. Za obe je značilna nedokončana moderna industrializacija. Zaradi ohranjanja srbske hegemonije tudi tretja Jugoslavija, ki jo sestavljata Srbija in Črna gora, ni stabilna tvorba.

Srbi imajo nenavadno lastnost, da slavijo svoje poraze, spreminjajo zgodovino v legendo in dejstva podrejujejo ideji o nepremagljivosti srbskega naroda po znameniti bitki proti Turkom na Kosovem polju l. 1389. S strani srbskega razumevanja

zgodovine ni nenavadno, da hočejo biti zmagovalci na Kosovu in žrtve tuje agresije. Antibirokratska revolucija, propadli eksperiment mitinga v Ljubljani, t. i. karnevalizacija na začetku Natovega bombardiranja, protesti demokratične opozicije proti Miloševićevemu režimu, pomenijo izkazovanje direktnega množičnega odločanja o politiki na mestnih ulicah in trgih brez racionalnega razmišljanja o resnici drugega in tujega. Videti je, da Milošević razume le jezik sile in da rešuje stare spore z odpiranjem novih kriznih središč, čeprav sam skuša dajati tudi vtis pomirjevalca razmer. Kandidati za križna žarišča so še Sandžak, Vojvodina, Črna gora itd.

Zaradi prevladovanja mitičnih vsebin v politični kulturi kot so: kri in zemlja, križanje in vstajenje, mitično razumevanje časa in pozitivno vrednotenje vojne in nasilja kot najboljšega načina ohranitve svobode (Velikonja, 1996: 117), so se uveljavljali karizmatični voditelji vključno s socialističnim kultom osebnosti, hkrati pa nacionalno vprašanje ni moglo biti internacionalno rešeno, saj je zlasti v kriznih obdobjih ostajal nacionalizem kot motiv zapiranja vase in ekspanzije navzven. Na ta način lahko pojasnimo strah pred zunanjim sovražnikom v socializmu in ponavljanje vedno enakega scenarija t. i. balkanskih vojn na ozemlju bivše Jugoslavije od Slovenije do Kosova. V obrambi absolutne suverenosti države v smislu *"tujega nočemo, svojega ne damo"*, gledajo skozi sredstva množičnega obveščanja na vse drugo kot izdajo in zločin.

Oris srbske politične kulture se ne izčrpa z orisom Miloševićevega kulta osebnosti. Po končanem bombardiranju se je kritična javnost začela z demonstracijami in protesti odvracati od njega, vendar še vedno ni dosegla *kritične točke* za njegov padeč. Za razliko od Srbov, Slovenci ne maramo močnih voditeljev. Milošević je prisiljen nenehno onemogočati demokratično politično opozicijo, pred katero se sicer predstavlja kot vnaprejšnji zmagovalec že od l. 1988, vendar pa je ta cilj v skrajni posledici nedosegljiv. Politična kultura srbskega režima se izkazuje v enoumju, izraziti ksenofobiji, blokiranju drugih virov informiranja, stigmatiziranju njihovih nosilcev in postavljanju na laž. Tako že vnaprej preprečuje vzajemnost in solidarnost med njimi. V tem je glavna težava multikulturnih in medetničnih stikov.

Na to karto dvojnosti v politični kulturi med srbskim narodom in Miloševićevim režimom, je igral tako zahod (Natova zaščita civilnega prebivalstva) kot demokratična opozicija, ki jo zahod podpira. Ne nazadnje si je del kritične javnosti to zgodovinsko distanco že prisvojil. Ni pa še prevladujoča. Sam obstoj srbskega parlamenta in napoved demokratičnih volitev še ne pomeni, da bo to postala. Kjer ni legitimne demokratične opozicije in z njo političnega, strankarskega pluralizma, se ne more razvijati demokratična kultura.

V naši kulturi je element *autodestruktivnosti*, v srbski pa element *heterodestruktivnosti*. Prva značilnost se kaže v visokem odstotku samomorov, druga pa v agresivnosti do drugih. Nam manjka produktivno sodelovanje navznoter, Srbom takšno sodelovanje navzven. Slovenska ksenofobija ni tako *ekstremna*, da ne bi sprejemala razvojnih spodbud kot srbska. Srbska politična kultura je ostala slabo prilagodljiva. Dolgoročno niti pretirano zaupanje niti pretirano nezaupanje v lastno državo ni dobro. Če imamo Slovenci preveč kritične distance do lastne države, tako da je po Ruplu (Rupel, 1997) še živa predstava o svobodi proti državi, pa jo

imajo Srbi in Nemci premalo. To je razumljivo, če vemo, da so Srbi eden izmed najstarejših državotvornih narodov na Balkanu in da so Nemci s pomočjo države gospodovali drugim narodom. Srbski politični režim tudi ne razlikuje pozitivnega in negativnega nacionalizma in zunanjepolitičnih pobud od pritiskov.

Slovenci veljamo predvsem kot delavni, Srbi pa predvsem kot vojaški narod. Slovenci nismo le uporni, kadar je to potrebno: kmečki upori, general Maister v prvi svetovni vojni, NOB, desetdnevna vojna l. 1991, ampak tudi razmišljamo o spremembi nacionalnega značaja (glej Štirinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte 1987).

Množična sredstva obveščanja izražajo in preoblikujejo politično kulturo. Ta ustvarjajo vtis o srbski politični kulturi kot izrazito dihotomni v smislu strogega ločevanja resnice in laži, našega in tujega, ponosa na obstoj lastne države in poniževanja pred interesi drugih držav. *Hegemonistična* in *monopolna* politična kultura je slej ko prej agresivna ne le do tujega in zunanjega, ampak tudi do lastne drugačnosti, ne da bi prevzela *pluralni antagonizem*, ki je za Muffeja (Muffe, 1997) bistvena lastnost demokracije.

Vse države v tranziciji so pred nalogo, kako prerasti *totalitarno frustracijo*, ki je nastala zaradi zunanjega sovražnika (dvojnost *mi in drugi*). Zanje je značilna negotovost in ogroženost življenja posameznika zaradi rastočega nasilja in mednarodno organiziranega kriminala. V primerjavi z drugimi državami iz bivše Jugoslavije, je proces industrializacije v Sloveniji še najbolj napredoval. Mlade demokracije so še vedno izpostavljene *"weimarskemu sindromu"*, po katerem je porok politične stabilnosti en sam politik z velikimi pooblastili, ki naj bi kot pravi človek na pravem mestu reševal socialne konflikte, ne pa pluralna demokracija (Rizman, 1997: 208).

Nacionalistični model *enonacionalne države* (vsi Srbi v eni državi) je ostal neuresničljiv. Zato je odločilno vprašanje, koliko določena politična kultura vključuje toleranco do drugačnosti. Za pojav, ki ga na Zahodu označujejo *balkanizacija*, in je bil poznan že pred prvo svetovno vojno, je značilna nestrpnost zaradi *partikularizacije*, *mitizacije* in *emocionalizacije* političnih interesov. Beg ene ali druge etnične skupnosti s Kosova priča o tradicionalni izključujočnosti obeh političnih kultur v odnosu druga do druge. Srbska in albanska etnična skupnost se lahko uči miroljubno živeti ne le druga ob drugi, ampak druga z drugo le ob prisotnosti mednarodnih sil na tem ozemlju.

V socialističnem sistemu je bila lojalnost s socialističnimi režimi odvisna od zagotavljanja življenjske ravni (četudi s posojili iz tujine). Brez rasti industrije in dvigovanja življenjske ravni ne bi v SFRJ, hkrati z vero v boljšo prihodnost, mogla dlje časa obstajati ideologija bratstva in enotnosti. *Memorandum Srbske akademije znanosti in umetnosti* iz l. 1986 v skrajni posledici pristaja na zamenjavo upanja v skupno prihodnost z upanjem v mitični in legendarni zakoreninjenosti v lastni zgodovinski tradiciji. To sovraštvo iz domoljubja izhaja že iz izgubljene bitke Srbov proti Turkom na Kosovem polju, pomeni *ekskluzivizem* v srbski politični kulturi. Boj med Srbi in Albanci na Kosovu poteka kot etnično čiščenje Albancev s Kosova in *kot krvno maščevanje* Albancev nad srbskim prebivalstvom na Kosovu. V ozadju je tudi spor med srbskim *pravoslavljem* in *albanskim muslimanstvom*.

Demonstracije proti vojaški intervenciji Nata v Srbiji v različnih mestih sveta so jasno pokazale razlike med političnosistemsko vodeno pragmatično politično kulturo vlad in organizirano pacifistično politično kulturo množic. Množice pri igranju pozitivnih ali negativnih političnih vlog delujejo *ambivalentno* (Pečjak, 1991). Zato ne preseneča, da se množice, ki so v Srbiji sodelovale pri t. i. *antibirokratski* in jogurtovi revoluciji, niso zoperstavile intervencijam JLA v Sloveniji, Hrvaški, na Kosovu itd. Očitno vsak totalitarizem skriva v sebi socialno patologijo in jo tudi prikriva pred drugimi političnimi sistemi.

Dokler je v Evropi prevladoval princip en narod v eni državi, je bila komunikacijska interakcija med narodi in *etnijami* zelo ovirana. V multikulturnih odnosih postaja spoznavanje domačnosti v tujem in tujosti v domačem (Waldenfels, 1998) kot spoznavanje nacionalnih in etničnih razlik pomembnejše kot obramba lastne identitete. Medtem ko v Srbiji občutek nacionalne identitete ne da svobodnega prostora drugim nacionalnim manjšinam in etnijam, pa je v Sloveniji odnos do drugih nacionalnosti (srbske, hrvaške, italijanske in madžarske) še kar dobro urejen. Slovenci poznamo poleg *ksenofobije* tudi *ksenofilijo*.

Ko so Nemci izgnali med drugo svetovno vojno nekatere slovenske družine v Srbijo, je bila ta nesreča dolgo časa povezovalni element med prizadetimi našimi in srbskimi družinami gostiteljicami. Srbi so sicer cenili naše lastnosti marljivosti in gospodarske produktivnosti, niso pa mogli prenesli naše težnje po politični samostojnosti. Po Titovi smrti je zavel veter ločevanja. Toda brez razpoložljive JLA, se Milošević verjetno ne bi mogel pod plaščem zaščitnika meja bivše Jugoslavije lotiti projekta Velike Srbije.

Ko je Nato končal z bombardiranjem industrijskih in vojaških ciljev v Srbiji, je predsednik ZDA Clinton 21. 6. 99 obiskal Slovenijo. V svojem govoru na Kongresnem trgu v Ljubljani je pohvalil Slovenijo v smislu podpore njene demokratične poti in obenem zavrnil gospodarsko pomoč Srbiji, dokler bo na oblasti Miloševićev režim. To je očitno politika korenčka in palice. Ker štejejo razvite zahodne države etnične konflikte za dejavnik nestabilnosti, jih skušajo preprečevati z vsemi sredstvi, tudi z vojaškimi.

Določene vsebine nacionalne politične kulture izstopajo glede na karizmatične voditelje, ki jo na nek način poosebljajo. S tega vidika sta bila obiska ameriškega predsednika Clintona v juniju 99 in papeža Janeza Pavla II v septembru 99 političnokulturna dogodka *par excellence*. Oba kažeta na dva procesa, ki se krepiata v naši politični kulturi; prvi je *vesternizacija*, drugi pa *rekatolizacija*.

Balkanizacija ali integracija

Po Frommu v človeku živita dve kulturi, volka in ovce. Če ga politični sistem preveč identificira z njegovo prvotno, skrito kulturo, nastanejo fundamentalizmi, ki se izražajo agresivno. Povzročitelji etničnega čiščenja pozabljajo, da bi se morali druge, demokratične kulture šele učiti.

Danes govorijo na Zahodu že o *debalkanizaciji* (ang. *debalkanization*) v smislu gospodarske pomoči za obnovo (drugi *Marshallov načrt*) in je obratno od dose-

danjega drobljenja političnih interesov pogoj njihovega združevanja v EU. Slovenija naj bi postala svetovalka za te operacije. Slovenija je v ambivalentnem položaju balkanizacije ali debalkanizacije.

Balkanizacija je povezana z avtokratsko kulturo in njenimi mehanizmi izključujočnosti (mi in oni), podrejanja (večvrednostni in manjvrednostni kompleks) ter nadomeščanja (kult osebnosti, nacionalna religija) in je posledica neenake delitve ekonomske in politične moči. Na Balkanu so osebne in *koletivne frustracije* podlaga množičnih strasti, ki se artikulirajo enkrat kot revolucionarno navdušenje, drugič kot pravičnost, tretjič kot nacionalizem. Obračunu z zunanjim sovražnikom sledi *robepierovski* obračun z notranjim. *Utopične energije* ljudstva zlorabljajo in izčrpavajo *konfliktne* politike moči, ki izumljajo vedno nove parole zanje.

Slovenija, ki ne želi biti ponovno udeležena v procesih balkanizacije, kar je bil njen motiv osamosvojitve, mora *konsolidirati* svojo demokracijo. To bo lahko dosegla, če bo sledila izzivu časa in vsestransko sprostila ustvarjalne pobude in energije (Jambrek, 1999: 24), ki nam že zgodovinsko pripadajo (Makarovič, 1995). Sprejem Slovenije in balkanskih držav v EU pomeni integracijo evropske preteklosti v njeno sedanjost. Pri tem tujstva in barbarstva znotraj lastne kulture ni mogoče zamolčati in pozabiti, ne da bi ga ozavestili, kar je naloga vsake (politične) kulture, če se hoče soočiti s samo seboj in preiti lastne slabosti.

Nacionalisti v imenu prepričanja, da na zemlji ni dovolj prostora za življenje vseh narodov in *etni*, jemljejo zemljo in pravico do suverenosti drugim. Do nedavna je to potekalo v duhu *imperializma* in *kolonializma*, sedaj pa je postalo le obrambno sredstvo. To manipulacijo poznamo že iz parole nemškega nacizma, kri in zemlja (nem. *Blut und Boden*). *Gentilistična* različica prevzemanja življenjskega prostora (nem. *Lebensraum*) je prisotna tudi na Kosovu. Kosovo je eden izmed nesrečnih primerov v valu etničnih konfliktov, ki so se pojavili že davno pred hladno vojno in se z največjo silovitostjo nadaljujejo po njej. Vojaški in civilni zaščitniki srbskih in albanskih prebivalcev na Kosovu ne predvidevajo, koliko časa bodo še potekale direktne sovražnosti med dvema etničnima skupnostima niti vprašanja o selitvi nestrpnosti s področja direktne nestrpnosti k indirektni, simbolni agresivnosti.

Po osamosvojitvi se pojavljajo tudi take teze o Sloveniji kot je danes in nikoli več. Uveljavlja jih tudi *Gibanje 23. december*, ki zastopa stališče, da bomo propadli, če drugi ne bodo v celoti upoštevali kulturne baze našega naroda. Menijo, da bi morala Evropska skupnost v celoti upoštevati stališča malih narodov ali pa ne bomo vstopali v takšno zbirokratizirano skupnost. Kot vidimo na primeru Srbije, pa je ravno težnja po popolni avtohtonosti še najbolj *avtodestruktivna*. Soočanje s samim seboj v svetu mrežnih komunikacij ne pomeni, da lahko določen narod, nacija ali etnija obstane popolnoma zaprta sama vase, ampak pomeni, da vzdržuje svoje socialne konstrukte v relativnem ravnotežju z zunanjim svetom.

Danes Zahod *sankcionira* nedemokratske težnje držav, ki kršijo človekove pravice. V to skupino držav sodita Kitajska, ki je "rešila" primer Tibeta z odpravo njegove avtonomije in Turčija, ki ni rešila problema Kurdov. *Nacionalizem* se v vsaki državi kaže drugače. Odgovor na vprašanje, ali je določena država demokratična ali ne, je odvisen do tega, ali demokratične ustanove obvladajo *ekstremistične*

forme organiziranja ali pa same postanejo žrtve uveljavljanja njihovih partikularističnih interesov. *Totalitarni srbski režim* ne more preseči *sindroma totalne ogroženosti* (vseh proti njim) in odvisnosti od preteklosti, zato pomeni potencialno svetovno krizno žarišče. Šele realizacija projektov *debalkanizacije in evropske integracije* bi pomenila na ozemlju bivše Jugoslavije konec ideje velike Srbije in velike Albanije. Poskus ustvarjanja velike Srbije je po l. 1991 ponovno pokazal, da nesvobodni narodi napravijo še druge za nesvobodne.

Naša politična kultura ima zaradi majhnosti države, ki jo zastopa, v sebi večjo vzdržljivost in prožnost, kot si jo priznamo. Nenehna odprtost našega prostora pomeni nenehno nestabilnost v stabilnosti. Zunanji pritiski ustvarjajo v nas občutek ogroženosti in notranje razcepe in spodbujajo tekmovanje za mesto lokalnega in regionalnega v globalnih procesih in procesih evropske integracije.

Slovenci se s pravimi dilemami pri vstopanju v EU in argumentiranjem za in proti še nismo soočili. Nasproti samoumevnosti ali očitnih prednosti vključevanja v evropske integracije, stoji le boj za avtohtono kulturo, ki pa že doslej ni bil zgodovinsko produktiven. Morda se prav na primeru Srbije učimo, kaj pomeni, če je pri odzivanju na vstop v EU preveč strahu pred voljo do moči in premalo volje do sodelovanja. Zavedamo se, da se prihodnosti ne bojimo le tedaj, če se ne bojimo lastne nespoznane preteklosti. Slovenci se učimo nove solidarnosti in sodelovanja navzven in navznoter. Smisel življenja nacije ali etnije ni le preživetje, ampak je kulturni razvoj, zato je treba razvijati namesto politike moči, politiko sodelovanja, ki ji ne gre za razvijanje vojaške tehnike, ampak predvsem za razvijanje umetnosti miru.

LITERATURA

- Berg Schlosser, Dirk (1998): demokratizacija politične kulture v Nemčiji - vzorčni primer. V: Štrajn, Darko (ured.) (1997): Družbene spremembe in izobraževanje. Ljubljana, Laserprint. Str. 139-154.
- Bernik, Ivan (1997): Dvojno odčaranje politike. Ljubljana: FDV.
- Brzezinski, Zbigniew (1995): Izven nadzora. Globalna vrenja na pragu 21. stoletja. Ljubljana: Consulting.
- Fukuyama, Francis (1996): Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Paperback Edition.
- Giddens, Anthony (1996): In Defense of Sociology. Essays, Interpretations & Rejoinders. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1998): The Third Way. Cambridge: Polity Press.
- Huntington, Samuel (1991): The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century. Norman and London: University of Oklahoma Press.
- Huntington, Samuel (1998): Sukob civilizacija i preustroj svetskog poretka. Zagreb: Izvori.
- Jambreč, Peter (1999): Čigava je slovenska država? V: Grafenauer Niko (ur.), Sproščena Slovenija. Obračun za prihodnost. Nova revija. L. 18, junij 1999. 11-25.
- Kovačev, Asja Nina (1999): Etnična identiteta - njeno oblikovanje, ohranjanje in zatiranje. Anthropos, 1999/1-3, 217-232.
- Lipset, Seymour M. (1969): Politički čovjek. Društvena osnova politike. Beograd: Rad.

- Lukšič, Igor (1998): Političnost politične kulture. V: Brezovšek Marjan: demokracija – vladanje in uprava v Sloveniji. Politološki dnevi. Portorož, 6. in 7. junij 1997. Slovensko politološko društvo, 269-280.
- Makarovič, Jan (1995): Slovenska ustvarjalnost kot odgovor na izziv. V: Mlinar Zdravko (ur.), *Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru*. Ljubljana: FDV. 207-251.
- Mouffe, Chantal (1997): Za antagonistični pluralizem. V: Bibič Adolf (1997): *Kaj je politika*. Kompendij sodobnih teorij politike. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče. 146-154.
- Novak, Bogomir (1997): S kakšno politično kulturo vstopamo v Evropo? *Anthropos*, 29(1997)1-3, 79-80 (teze), 199-214 (diskusija).
- Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadžordjevićeve in Titove Jugoslavije. Koper: Lipa.
- Rizman, Rudi (1997): Izzivi odprte družbe. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Rupel, Dimitrij (1997): Svoboda proti državi. Ljubljana: FDV.
- Rupel, Dimitrij (1999): Težave (in možnosti) slovenske države ali: "Tujega nočemo, svojega ne damo!" V: Grafenauer Niko (ured.): *Sproščena Slovenija. Obračun za prihodnost*. Nova revija. L. 18, junij 1999. 294-310.
- Štirinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte (1987): *Razvoj slovenskega narodnega značaja v luči 4. točke programa osvobodilne fronte*. Ljubljana, Delavska enotnost.
- Vanhanen, Tatu (1997): *Prospects of Democracy. A study of 172 countries*. London and New York: Routledge.
- Velikonja, Mitja (1996): *Masade duha. Razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Waldenfels, Bernard (1998): *Želo tujega*. Ljubljana: Nova revija.